

Dr. Vefalı Enserov*

Bağımsızlık Öncesi ve Sonrasında Propaganda Aracı Olarak Azerbaycan Uluslararası Radyosu'nun Etkinliği

Özet

Geride bıraktığımız yüzyılda, özellikle 2. Dünya Savaşı yılları ve sonrasında Sovyetler Birliği ve kapitalist Batı -başını ABD'nin çektiği- arasında yaşanan enformasyon savaşında propaganda aracı olarak radyo istasyonlarının etkinliği yadsınamaz. Sovyet yönetiminin yurt dışı siyasi radyo yayınlarının bir kanadını da Azerbaycan'ın başkenti Bakü'den yapılan yayınlar oluşturmaktaydı. Çalışmamızda Azerbaycan Uluslararası Radyosu'nun Sovyetler Birliği dönemi yıllarında Sovyet ideolojisi doğrultusunda yurt dışına yönelik yaptığı siyasi propaganda yayınları ve bağımsızlığın kazanıldığı günden bugüne kadar yeni faaliyet alanı ve etkinliği iki dönem karşılaştırılarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler

**Azerbaycan Uluslararası Radyosu,
Propaganda, Soğuk Savaş**

* vefens@yahoo.com

Abstract

The effect of the radio broadcasting can not be neglected as a tool of propaganda in the information war between Soviet Union and capitalist West – leader was USA - during the past century. Radio broadcasting from capital Baku of Azerbaijan was one of the branches of Soviet political radio broadcasting. Political broadcasting, aiming propaganda, of the International Azerbaijan Radio during the Soviet Unions toward the abroad is under the scrutiny. New activities of Azerbaijan broadcasting since independency of country till today are also researched in this study.

Key Words

**International Radio of Azerbaijan,
Propaganda, Cold War**

Giriş

Kitle iletifim aralarının sırayla ortaya çıktı ve gelişmesi, özellikle geçen asrın başlarından itibaren iletifim teknolojilerinin yaygınlaşması, iletifimin kiteselleşmesi ve hatta küreselleşmesi belli siyasi evre ve çevrelerce çıkar ilişkilerinde kullanılmayı da beraberinde getirmiştir.

Daha 1922 senesinde Vladimir İli Lenin, bir demecinde yeni emeklemeye başlayan radyonun öneminden bahsederken onu sınır tanımayan “kağıtsız gazete” olarak nitelemiş ve devamında şöyle demiştir: “Kapitalist ülkelerde yaşayan kardeşlerimize, işçi ve köylülere faaliyetimiz, mücadeleimiz ve başarılarımız hakkında kendi dillerinde bilgi aktarabiliriz. Kapitalist ülkelerin milyonlarca emekçi kitesini, gereklerimizle ilgili doğru ve düzgün şekilde bilgilendirmek için bu aracın değeri olduğca büyüktür” (Ahmedov, 1990, 3). Bu sözler daha sonraları ortaya çıkacak enformasyon savaşının bir habercisi olarak da nitelendirilebilir.

Her ne kadar diğer ülkelere yönelik ilk sürekli radyo yayıncılığı 1927 yılında Hollanda’da başlasa da, ulusal sınırları ve kıtaları aşarak uluslararası dinleyiciye ulaşmanın olanaklarından yararlanan ilk ülke ise 1925 yılından itibaren Moskova’dan yayına başlayan Sovyetler Birliği olmuş ve ilk beş yıl içerisinde Almanca, Fransızca, Hollandaca ve İngilizce komünizm propagandası yapmıştır (Kaypakoglu, 2004, 22-23).

Sovyetlerin habercilik anlayışına göre, haberlerin Komünist Partisi için “olaylara tahrik”ten ibaret olduğunu belirten İsmet Giritli, şöyle yazmaktadır: “Bilindiği gibi propaganda, kamuoyunu ve toplumun güdümünü etkilemek için yapılan bir harekettir. Propaganda ile varılmak istenen amaç, insanlara belirli bir düşünceyi, inancı, dav-

ranış biçimini benimsetmektir. Propaganda olmasa idi faşizm ve komünizm gibi çağımızın totaliter akımları zor başarı kazanardı” (Giritli, 28).

Almanya’da Nazilerin iktidara gelmelerinden sonra kurulan ve radyo yayıncılığının bir propaganda aracı olduğuna inanan Josef Goebbels’in başkanlığındaki Hitler’in Propaganda Bakanlığı’ndan (Kaypakoglu, 2004, 23) da önce, Eylül 1920’de Sovyet Komünist Partisi tarafından “Agitprop” adı altında tahrik ve propaganda dairesi kurulmuş ve bu daire 1939 senesinde “Sanatların İdeolojik Kontrol Aracı” olarak genel müdürlük statüsüne sokulmuş ve daha sonra birkaç kez şekil değiştiren bu teşkilat 1966’dan itibaren “Propaganda Dairesi” adıyla Sovyet Komünist Partisi’nin Merkez Komitesi’ne bağlanmıştır (Giritli, 29).

Bu anlamda Komünist Partisi’nin uluslararası propagandasını denetleyen ve yöneten Sovyet Propaganda Dairesi’nin faaliyetleri TASS (Sovyetler Birliği Telgraf Ajansı), Novosti (Haberler) gibi haber ajansları, basın, radyo, sonradan da televizyon gibi kitle iletifim araçları kullanılarak yapılmıştır.

Daha 1929 yılının Ekim’inde Moskova merkez radyosuna bağlı yabancı dillerde programlar bölümü açılmış ve aynı aydan itibaren ilk olarak Almanya’ya yönelik muntazam yayınlara başlanmıştır. 1933 yılında Moskova’dan dış ülkelere yönelik 8 yabancı dilde (Almanca, Fransızca, İngilizce, Macarca, İşpanyolca, İtalyanca, İsveççe ve Çekçe) radyo programları hazırlanıp yayınlanıyordu (Alizade, 1991, 122). 1941 yılına gelindiğinde ise, Moskova Radyosu 21 yabancı ülkeye günlük 51 saat yayın yapıyordu. Bu propaganda yayıncılığı, daha çok SSCB’ye düşman olan ülkeleri, faşistlerin işgal ettikleri arazileri, faşizme karşı koalisyon oluşturan ülkeleri ve tarafsız devletleri kapsamaktaydı

(Muharremov, 1999, 145-146).

Komünizmin düşüşüne kadar (Sovyetlerin çöküşüne dek dünya genelinde) faaliyet gösteren propaganda araçları üç çeşit altında toplanmaktadır:

- Beyaz olanlar: ulusal, ünlenmiş ve dışarıya yayın yapan araçlar (Fransa Uluslararası Radyosu – RFI; Moskova Radyosu; Amerika'nın Sesi vs.)
- Gri olanlar: ülkesinde önlenmiş, ancak yöneldiği ülkelerin yasakladığı haberleri yayınlayan araçlar. (Doğu ülkelerine doğru yayın yapan) Free Europe, Radio Liberty.
- Siyah olanlar: tamamen gizli, yer altından yayın yapan araçlar (Radio Solidarnosc vs.) (Cavalier, 2004, 133-134).

Bu arada parantez içerisinde şunu da hatırlatalım ki, Sovyetlerden dışa yönelik ilk canlı radyo yayını Türkiye'ye yapılmıştır. 1932 senesinde SSCB ve Türkiye futbol takımlarının Moskova'nın Dinamo stadyumundaki karşılaşmasından hazırlanan röportajın oluşturduğu (Alizade, 1991, 123) bu yayın, aynı zamanda Sovyetlerden Türkiye'ye yönelik ilk radyo yayınıydı.

2. Dünya Savaşı'nın artık ayak seslerinin duyulduğu günlerden itibaren Sovyet yönetimi savaş hazırlıkları içerisine girerken, bir yandan da yurt dışına yönelik propaganda yayınlarını arttırmaya başlamıştır. Sovyet Azerbaycan'ın uluslararası radyosu (Bakü'nün Sesi) tam bu aşamada ortaya çıkmıştır.

Sovyetler Birliği Döneminde Azerbaycan Uluslararası

Radyosu'nun (AUR) Propaganda Yayınları

Doğu ülkelerinin, özellikle strateji konumlu Türkiye ve İran'ın Hitler Almanya'sının etkisinde kalmasını istemeyen SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) yönetimi, bu ülkelere yönelik propaganda yayınlarının önemini kavrayarak kısa hazırlıklardan sonra, 20 Temmuz 1941 yılında Azerbaycan Radyosu ile ilk kez "Burası Bakü", "İnco Bakü" kelimeleriyle Türkiye ve İran için deneme yayınlarını başlattı. Yaklaşık bir ay süren deneme yayınlarından sonra 18 Ağustos 1941 yılında Azerbaycan Radyosu Türkçe ve Farsça olarak "Bakü'nün Sesi" adı altında uluslararası yayınlarına başladı (Muharremov, 1999, 146). Bu, Sovyet güdümünde Moskova merkezli anlayış ile sürdürülen dışa yönelik radyo yayıncılığının Azerbaycan kolunu oluşturuyordu.

Azerbaycan Radyosu'nun SSCB için çok önemli rol oynadığını vurgulayan yazarımız, şöyle yazmaktadır: "Türkiye'ye ve İran'a yayınlanan programlarda faşizmin bütün dünya ve bölge için oluşturduğu tehlikeden geniş bahsedilmiştir. Bunun dışında Bakü'nün Sesi ile Sovyet Malumat Bürosu'nun haberleri, savaş bölgelerindeki durumla ilgili bilgiler iletilmiş ve Sovyetlerin dış siyasetinin propagandası yapılmıştır. Savaş sonrasında da bu radyo uzun yıllar dört dilde- Azerbaycan, Türk, Fars ve Arap dillerinde programlar hazırlayarak Sovyet yaşam tarzının ve sosyalizmin üstünlüklerinden bahsetmiştir" (Hudiyev, 2002, 56). Çok geçmeden Ankara ve Tahran radyoları da Bakü Radyosu'nu kaynak göstererek haber yayınlamaya başlamışlardır (Ahmetli, 2003, 17).

İlk aylarda Bakü Radyosu'nda 3 temel konu ön plana çıkmakta idi: a) Sovyet halkı-

nın dayanıklılığı ve kendi istiklalini koruma azmi; b) Almanların kayıp vermeleri ve Sovyet halkının zafere inamı; c) SSCB'nin olası zaferinin uluslararası önemi (özellikle Doğu ülkeleri için) (Ahmetli, 2003, 17).

2.Dünya Savaşı yıllarında ise radyonun yayınlarında haberlerin konusunu oluşturan önemli olaylardan ağırlıklı olanları şunlardı: Tahran Konferansı, Stalingrad Çarpışması, Kursk çarpışması, faşistlerin geri çekilmeleri, Oryol ve Kiev şehirlerinin kurtarılması, Sovyet ordusunun İran'a sokulması vs. (Muharremov, 1999, 147).

O dönemlerde dışa yönelik radyo yayınlarının faaliyeti gizli tutulmaya çalışılıyordu. Bu yayınların tam olarak varlığından ideoloji görevlere sahip küçük bir grubun haberi vardı ve ilçelerdeki radyo kavşaklarında çalışanlar Bakü Radyosu'nun dışa yönelik yayınlarının ülke içinde yayınlanmaması konusunda sık sık uyarılıyorlardı (Ahmetli, 2003,17-18). Yani dış siyasi ve propaganda yayınlarının ülke insanlarının dinlememesi öngörülmekteydi.

2.Dünya Savaşı'ndan zaferle çıkan Sovyetler Birliği, yabancı ülkelere yönelik radyo yayınlarını durdurmayarak bu yeni dönemde Sovyet sistemi, komünist ideolojisi, oluşturduğu halklar dostluğu ve dış siyaseti gibi konuları kapsayıcı şekilde yayınlarını dizginleyerek devam ettirdi. Bu doğrultuda yurt dışı yayınlarını sürdüren ve yabancı ülkelerde yaşayan soydaşlara - burada İran rejiminde yaşayan (Güney Azerbaycan) 30 milyonluk Azerbaycanlı dinleyici kastedilmektedir - yönelik 1951 yılında günde bir saat olmakla Azerbaycan Türkçesi'nde yayınına başlayan Azerbaycan Radyosu, 1959 yılının Eylül'ünden itibaren dış yayınlarına Arapçayı da ekledi (Muharremov, 1999, 148-149). Bakü Radyosu'nda Azerbaycan Türkçesi'nde uluslararası yayınların başla-

masına verilen iznin arkasında, Sovyet yönetiminin bu bölgede batılı güçlerin yayılmacılığının önünü kesme isteği ile beraber, aslında Stalin'in önceki yıllarda Azerbaycan halkına karşı yaptığı cinayetleri - Stalin rejimi tarafından Azerbaycan'a karşı yapılan 1937, 1946 vs. gibi yıllarda zorla uzak memleketlere göç ettirmeler, katliamlar, demokratik aydın kesimin kurşuna dizilmesi, sürgün edilmesi vs. gibi tarihi gerçekler kastedilmektedir - örtbas etmeye ve yurt dışında (İran ve diğer ülkelerde) yaşayan Azerbaycanlıların gözünde adını yüceltmeye çalışması yatmaktadır (Ahmetli, 2004, 43).

Böylelikle Bakü'nün Sesi Radyosu bu yıllardan itibaren dış ülkelere yönelik yayınlarını 4 ayrı dilde (Azerbaycan Türkçesi, Türkçe, Farsça ve Arapça) sürdürmüştür. Bu dört dildeki yurtdışı yayınlar Sovyetler Birliği'nin çöküşüne kadar devam etmiştir.

2. Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalist bireyciliğin şampiyonluğunu yapan ABD ile Marksizm-Leninizm'den esinlenen Sovyet görüşü, iki ayrı kutuplaşma oluşturarak Soğuk Savaş - Soğuk Savaş söylemi ilk defa 5 Mart 1946 yılında İngiltere'nin geçmiş başbakanı Winston Churchill tarafından bir kolejde konuşma yaparken kullanılmıştır. SSCB tehlikesine karşı batılı ülkeleri birlikte mücadeleye davet eden bu konuşmada radyonun gücünden yararlanma gerekliliği de vurgulanmıştır - dönemini başlatıyorlardı. Her iki kutup da dışa yönelik radyo yayınlarını kullanarak enformasyon savaşına girmişlerdir. Komünizm propagandası, savaş sonrası Sovyet siyasetinin temel unsurunu oluşturmakta ve esasen Doğu Blok'u ve Üçüncü Dünya'yı hedef almaktaydı. Bu anlamda en büyük propaganda aracı olan Moskova Radyosu 1960'ların sonlarına doğru dünyanın en büyük uluslararası yayıncısı idi. Amerika'nın Sesi, Özgürlük Radyosu

(Radio Liberty) ve Özgür Avrupa Radyosu (Radio Free Europe) radyoları ise ABD'nin uluslararası yayıncılığının önemli unsurları idi (Kaypakoğlu, 2004, 24-25). 2. Dünya Savaşı'nın sürdüğü bir dönemde 1942 yılının Şubatı'nda özel radyo şirketlerinden bayrağı alarak Voice of America (Amerika'nın Sesi) Radyosu'nu kuran Washington, dış ülkelere yönelik propagandacılığı iki örgütün sorumluluğuna veriyor. Bunlardan biri açık propaganda (overt propaganda) yapmakla görevli Office of War Information, diğeri ise örtülü propaganda (covert propaganda) alanında uzman Office of Strategic Service'dir (OSS) (Mattelart, 2005, 64-65). Bunlar ve bunlarla beraber 2. Dünya Savaşı'ndan sonra BBC ve Alman Dalgası radyoları da Rusça olarak SSCB'ye karşı propaganda yayınlarına başlamıştır. Amerika, serbest enformasyon akışı söylemine dayanarak yayınlarını sürdürmekte ve sınır tanımamaktaydı.

Sovyetler Birliği de boş durmayarak kitle iletişim araçlarını (özellikle radyoyu) "burjuva propagandasına" karşı propaganda atağını güçlendiriyordu. 25 Ocak 1947'de kabul edilmiş "Merkezi Radyo Yayınlarını İyileştirme Tedbirleri" adlı Sovyet kararında dışa yönelik yayınlar için gazetecilere şu görevler verilmiştir: Sovyet devlet ve toplum yapısının üstünlüklerinden bahsetmek, burjuva devletlerinin gerici emperyalist politikasını ve Sovyetler Birliği'ne karşı düşmanca tavırlarını her şekilde ifşa etmek (Ahmetli, 2004, 41). Moskova merkezli diğer dış yayınları yürüten radyolarla birlikte Azerbaycan Uluslararası Radyosu da dışa yönelik siyasi yayınlarını bu kararı rehber tutarak gerçekleştiriyordu.

Moskova'dan ve birliği oluşturan ülkelere 9'nun başkentinden dış ülkelere yönelik yapılan radyo yayınları 1964 yılında "Mir i Progress (Sulh ve Terakki)" adlı yeni

radyo istasyonunun kurulmasıyla daha da artmış (Alizade, 1991, 128) ve bu kurumun yayınlarında kullandığı 14 farklı dilden biri de Azerbaycan Türkçesi (1986'dan itibaren) olmuştur (Ahmetli, 2004, 50). Sovyetlerden dışa yönelik 1960'lı yıllarda yapılan günlük yayınların %45'i gelişmekte olan ülkelere, %30'u kapitalist ülkelere, %25'i ise sosyalist ülkelere yönelik olmuştur (Muharremov, 1999, 149).

1971'e gelindiğinde Sovyet dış radyo yayınlarının haftalık miktarı 1754 saati bulmakta, yayınlar 70 yabancı dilde yapılmakta ve ayrıca Sovyet Haber Ajansı "TASS" 72 ülkeye, basın ajansı "Novosti" ise 110 ülkeye haber ve propaganda içerikli enformasyon sağlamakla idi (Giritli, 32).

Bir başka kaynakta ise, Moskova merkezli Sovyet dış radyo yayınlarının 1960 ve rilerine göre 37 yabancı dilde olmakla günlük 115 saat ve birliğin parçalanmasına doğru - 1988 yılı verilerine göre ise yayınların 80 yabancı dilde olmakla günlük 254 saati bulunduğu (Alizade, 1991, 126) yazılmaktadır. Kapitalist düzenin ve emperyalist güçlerin eleştirildiği bir kaynakta, Sovyetlerin Marksizm-Leninizm ideolojisi temelindeki dışa yönelik siyasi propagandasının karakterinin "beynelmillecilik" olduğu (Ahmedov, 1988, 24) vurgulanmakta ve Sovyetlerin dışa yönelik radyo yayınlarının önemli fonksiyonlarından birinin de burjuva ideolojisine karşı faal antipropagandanan ibaret olduğu (Ahmedov, 1988, 26) belirtilmektedir.

Bu iki kutup arasında 2.Dünya Savaşı'ndan sonra başlayıp devam eden soğuk savaşta Bakü'nün Sesi Radyosu'nun etkinliği de az rol oynamamıştır.

Moskova Radyosu'nun bir kolu olarak Sovyet güdümlü faaliyet gösteren Azerbaycan Radyosu'nun yurt dışına yönelik yayın-

ları sırf siyasi mahiyet taşımakta, hazırlanan programlar ise yalnız propaganda işine hizmet etmekte idi. Dolayısıyla bu yayınlar gazetecilik ilkeleri esasında değil, Moskova'nın kapalı ideoloji merkezlerinde hazırlanan diktaya (buyruğa) dayalı tavsiyelere göre yapılmaktaydı. Hem de soğuk savaş başladıktan sonra Azerbaycan'dan dış ülkelere yönelik yapılan programlar sistemine, SSCB'nin geniş dış radyo propaganda ağının bir kolu, onun güney kısmını oluşturan bir yapı ögesi gibi bakılabilir (Muharremov, 1999, 149).

80'li yılların sonlarına kadar Azerbaycan Radyosu'nun İran'a, Arap ülkelerine, Türkiye'ye ve Güney Azerbaycan'a (Azerbaycan Türkçesi'nde) yönelik yayınları günlük 6 saat 20 dakikaya varmıştır (Alizade, 1991, 126). Bu günlük yayınların 2 saat 15 dakikası İran'a, 2 saati Türkiye'ye, 1 saati Arap ülkelerine, 1 saati de yurt dışında yaşayan (özellikle Güney Azerbaycan-İran) Azerbaycanlılara yönelik olmuştur (Muharremov, 1999, 150).

Karşı taraf bu durumu ciddiye almış ve Amerika'nın Sesi Radyosu SSCB'ye yönelik propaganda yayınları çerçevesinde 1982 yılından başlayarak Azerbaycan dilinde de yayınlarına başlamıştır. Önceleri günlük 30 dakika olarak yayınlanan bu yayınlar 1984 yılının Mart'ından itibaren bir saate çıkartılmış ve bu anlamda diğer batı kaynaklı radyo istasyonu olan Özgürlük Radyosu'nun günlük 4 saatlik yayını da buna eklenirse durumun ciddiyeti tam olarak ortaya çıkar. Bunlarla birlikte o yıllarda yabancı ülkelere Azerbaycan SSC'ye yönelik günlük toplam 40 saatlik radyo yayınlarının gerçekleştiği (Ahmedov, 1990, 5) bildirilmektedir.

Kapitalist batılı ülkelerin burjuva ideolojisini ve yaşam tarzlarını eleştiren ve iki kutup arasındaki soğuk savaştan – ideoloji çatışmalarından bahseden Sovyet baskı-

lı (1985) bir kitapta, ABD'nin radyo yayınlarıyla sıradan propaganda ile birlikte “psikoloji baskı” da yaparak Sovyetlerde insan haklarının ihlalden ve Sovyet askeri tehlikesinden uluslararası kamuoyuna yalan yanlış bahsedildiği (Çerkesov, 1985, 54) belirtilmekte, batılı ülkelerde SSCB'ye karşı faaliyet gösteren burjuva merkezlerinin elinde 40'a yakın radyo istasyonunun varlığı ve ABD'nin dış ülkelere yönelik radyo yayınlarının %75'ini SSCB'ye karşı propagandanın oluşturduğu (Çerkesov, 1985, 57) kaydedilmektedir. Aynı kaynakta, dışa yönelik propaganda yayınlarında Sovyetlerin hiçbir zaman “psikoloji baskı” kullanmak istemediği iddiası (Çerkesov, 1985, 74) ileri sürülerek şöyle yazılmaktadır: “Sovyet basını, radyo ve televizyonu, burjuva enformasyon ve propaganda araçlarından farklı olarak, gerçek, objektif olayları, ilerici görüşleri temsil eder, barış, demokrasi ve sosyal gelişim uğrunda mücadele eden güçlerin birliğini savunur” (Çerkesov, 1985, 73). Burası doğaldır ki, her iki kutup soğuk savaşta girdikleri ideoloji-enformasyon propaganda mücadelesinde kendilerini haklı çıkaracak yönlerini öne sürmüş ve savunmuşlardır.

Azerbaycan Uluslararası Radyosu - Bakü'nün Sesi'nin yayınlarında bütün Sovyetler Birliği ülkelerinde yüksek refahın ve gelişmenin kaydedildiğinden bahseden istatistik veriler sık sık tekrarlanıyor ve bu rakamlar olduğundan fazla ve şişirilerek veriliyordu. Çünkü gazeteciler kuru istatistik ve çoğu kez de sahte rakamlar arkasına saklanarak gerçek durumu perdelemek zorundaydılar (Ahmetli, 2004, 48). Bu durum kitle iletişimi alanında ve yayıncılıkta Sovyet rejiminin iç yüzünü açıkça göstermektedir.

Sovyetlerin dışa yönelik propaganda yayınlarının tahlili verilirken şöyle yazılmaktadır: “Sovyet propagandacılığının en başlıca

kusurunun “Sovyet gerçekliği” halkasının kendini denetlemesi yerine, direktif organların, hakim Marksist - Leninist ideolojisinin formalılaştırdığı gerçeklik modeliyle çalışıyor olması ve bu modelin gerçekliğe ne kadar uygun olup olmadığının farkına varılmasıdır. Ki, bu uygunluk da minimum derecede kalıyor ve çoğu kez modelle gerçeklik arasında derin uçurum oluşuyordu” (Ahmetli, 2004, 58). Bu da onu gösteriyor ki, 70 senelik Sovyetlerde propaganda sistemi, Sovyet yaşam tarzının gerçek sosyalizm olgusunun değil, onun uydurulmuş kuru görüntüsünün propaganda ile uğraşmıştır. “Sovyet ideoloji işcilerinin sorumluluğuna verilen model, Sovyet toplumunun gerçekliğini, oradaki objektif ilişkileri yansıtıyordu. Bu nedenle de sosyalist hayat tarzının propagandacıları bir nevi robota evrilererek temel ilişkilerini vicdanla aımlamak, onların gelişmesine yardımcı olmak yerine “yukarıdan” gelen emir ve talimatları kr krne yerine yerine getiriyor, bu direktiflerin gerçeklikle ne kadar örtüştüğünün farkına varmıyorlardı” (Ahmetli, 2004, 60).

1988 yılında Sovyet baskılı bir eğitim kitabında ise “Dünyamız ideoloji çarpışma alanıdır ve bu çarpışmada düşman tarafı önceki yıllara nazaran daha da aktifleşmiş, aleyhimize enformasyon propaganda-sını daha da gclendirmiştir” (Rüstemov, 1988, 16) - denilerek SSCB’ye karşı ideoloji ve fikri tabanda karşı tarafın (ABD liderliğinde batılı kapitalist ülkelerin) stnlğ aık kabul edilmektedir.

1980’lerin sonlarına doğru, (1986) ABD başkanı Reagan’la, Gorbaçov’un Reykyavik görüşmelerinden sonra dışa yönelik radyo yayınlarında ve geniş anlamda soğuk savaşta yeni bir aşamaya girildi. Bu resmi görüşmede uluslararası radyo yayınları meselesi de masaya yatırıldı ve bunu takiben 1987

yılının Mayıs ayından itibaren resmi Moskova, Amerika’nın Sesi Radyosu’nun SSCB’de serbest yayınlanmasına olanak sağladı ve bunun karşılığında Sovyet yönetimi Küba zerinden ABD’ye yönelik İngilizce yayınlarının serbestliği sözünü aldı. Yaklaşık bir sene sonra (1988) ise Sovyet yönetimi, batı kaynaklı diğer propaganda araçları olan zgr Avrupa Radyosu, zgrlk Radyosu ve Alman Dalgası Radyosu’nun ülkesine yönelik yayınlarının önündeki engelleri kaldırdı (Muharremov, 1999, 279).

Bu gelişmeler (enformasyon ve radyo yayınları savaşında ABD liderliğinde batının ani sıçrayışı ve üstünlüğü) ve Gorbaçov’un meşhur perestroykası, yenileşme, açıklık söylemleri ve bunu takiben daha önce de vurguladığımız gibi, birliği oluşturan ülkelerden bazılarında ortaya çıkan karışıklıklar - Kazakistan olayları, Dağlık Karabağ sorunu, Özbekistan’da Ahıska olayları, Moldova-Dnestryanı, Gürcü Abhaz atışmaları vs. - ve vuku bulan sosyal, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık 70 yıllık Sovyetler Birliği’ni okşe sürükledi.

Yeni Dönemde Azerbaycan Uluslararası Radyosu’nun Faaliyeti

1941 yılından itibaren Sovyet ideolojisinin bir aracı olarak merkez güdümünde yurtdışı yayınlarına başlayan Azerbaycan’ın Uluslararası Radyosu (Bakü’nn Sesi), bağımsızlığa geçişten sonraki yeni dönemde de bir takım değişikliklere giderek farklı yayın içeriği ile yayınlarını günümüze kadar sürdürmektedir.

Yeni dönemde bu radyonun ideoloji maksadı değişmiş ve ülkenin bağımsızlığı, onun uluslararası ilişkiler sisteminde ken-

dine yer tutma mücadelesi ve ülke problemlerinin dünyaya duyurulması ‐Azerbaycan’ın Sesi” anonsu ile yayınlarını sürdüren Azerbaycan Uluslararası Radyosu’nun (AUR) yeni ideoloji yönünü oluşturan konuların başında gelmektedir. 1992 yılının Kasım ayından itibaren bu radyo daha dört dilde – İngilizce, Fransızca, Almanca ve Rusça yayınlarına başlamış (Muharremov, 1999, 150-151) ve 1994 yılında bu dört dilde yapılan yayınlar birleşerek ‐Batı Avrupa Dillerinde Programlar” bölümünü oluşturmuştur (Hudiyev, 2002, 64).

1991 yılından günümüze kadar Azerbaycan Uluslararası Radyosu adıyla bağımsız faaliyet sürdüren bu radyo, dört bölümden oluşmaktadır: Haberler bölümü; Doğu dillerinde programlar bölümü (Türk, Arap ve Fars dillerinde); Güney Azerbaycan yayınları bölümü (Azerbaycan Türkçesi’nde); Batı (Avrupa) dillerinde programlar bölümü (İngiliz, Alman, Fransız ve Rus dillerinde). 8 farklı dilde yayınlarını sürdüren bu radyonun günlük yayınları 7,7 saati bulmaktadır (Alizade ve Muharremli, 2006, 64-65).

Günümüzde eski Sovyet anlayışından kurtulmaya ve yabancı ülkelerdeki dinleyicilerine ağdaş programlar sunmaya alışan AUR, Arap, Fars ve Türk dillerinde yayınlarını gerçekleştirdiği Doğu dillerinde programlar bölümünde işlenen konular ve haberlerin ağırlıkta olanları şunlardır:

- 1988 yılından beri Ermenistan’ın haksız talepleri ile ortaya çıkan Dağlık Karabağ sorunu, savaşla ilgili ortaya çıkan gelişmeler ve ülkenin içinde bulunduğu durum;
- Azerbaycan’ın bağımsızlığını tanıyan ilk kardeş ülke olarak Türkiye ile her alanda ilişkilerin pekiştirilmesi; Sözde Ermeni soykırımını ve Erme-

ni meselesi;

- Azerbaycan’ın i ve dış siyaseti ve İran’la yapılan ticari ilişkiler, kültürel konular, Arap lkeleri ile işbirliği vs. (Muharremov, 1999, 152-160).

AUR’un bir diğer bölümü olan Güney Azerbaycan yayınları bölümünün Azerbaycan Türkçesi’nde faaliyeti 1979’da yapılan İran devriminden sonra daha da artmıştır. Önceleri Moskova güdümünde SSCB-İran siyasetinin Batıya karşı takındığı tutum doğrultusunda yayın içeriğine brren Güney Azerbaycan yayınları bölümü, günümüzde Güney Azerbaycan’daki soydaşlara yönelik kültürel ağırlıklı programlar hazırlayıp sunmaktadır. Başlarda 1 saat olan yayın süresi de arttırılarak günlük 2 saat 45 dakikaya çıkarılmıştır. Bu bölüm yayınlarında Güney Azerbaycan’da yaşayan soydaşlarla manevi bağın pekişmesine çok önem vermekte ve bunu bir görev saymaktadır (Muharremov, 1999, 160-164). Güney Azerbaycan’da milli benliğin uyanmasında, kültür ve edebiyatın yeşermesinde AUR’un Güney Azerbaycan yayınları bölümünün rolünün kayda değer olduğu (Hudiyev, 2002, 75) belirtilmektedir. Bir başka kaynaktan ise, dünya Azerbaycanlılarının teşkilatlanmasındaki AUR’un öneminden bahsedilmekte ve İran dışında yaşayan Azerbaycanlıların da AUR’un Güney Azerbaycan yayınları bölümünün programlarını her daim dinlediği ve bu radyonun dünya Azerbaycanlılarının sesine dönüştüğü (Veliyev, 2007, 12) vurgulanmaktadır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettikten sonra zgr irade ile AUR, yenileşme ve değişme ihtiyaı hissetmiş ve 1992 yılından itibaren ilk olarak İngilizce yayınlara başlayan ve ardı ardına Fransızca, Almanca ve Rusayı da bu yayınlarına ekleyen Batı dillerinde programlar bölümünü açmıştır. Bu bölümün yayınları-

nın ana çizgisini ise bağımsız Azerbaycan'ın günümüz hayatına dair haberler ve çağdaş gelişim sürecinin kronolojisi oluşturmaktadır. Bu yayınların yaklaşık ilk 10 dakikasını ülke içi haberler (siyasi, toplumsal ve ekonomik gelişmeler) teşkil etmekte ve programların temel amacı uluslararası alanda, Batı ülkelerinde Azerbaycan'ı tanıtmak, onun demokrasi yolundaki gelişmelerine ışık tutmak ve ayrıca bazı ülkelerde (ör. Fransa'da) Azerbaycan'la bağılı oluşturulmuş olumsuz fikirleri ortadan kaldırmaktan ibarettir. Daha tam olarak dinleyici kitlesini oluşturamayan bu yayınlarla dünyanın veya batının Azerbaycan'la ilgili düşüncesini değiştirmek mümkün değildir (Muharremov, 1999, 165-166).

AUR'un genel olarak dinleyici kitlesinden ve yayın alanından bahseden yazarımız, yayınların daha çok yakın ve orta doğu ülkelerine yapıldığını hatırlatarak, yaklaşık 5,6 milyon km² olan bu bölgede yaşayan 180 milyondan çok insandan tahmini rakam olarak 45 milyonunun radyo yayınlarını dinlediğini (Ahmetli, 2004, 67) belirtmekte ve 1991'den bu yana her ne kadar çeşitli değişiklikler ve yenilikler yapılsa da eski üslubun, eski konuların yine ağırlıkta olduğu için AUR'un dışa yönelik siyasi yayınlarında pek bir ilerleyiş yaşanmadığından (Ahmetli, 2004, 54) üzüntü duymaktadır. Bu da radyonun etki alanının zayıf olduğunu göstermektedir.

Şunu da vurgulamakta yarar var ki, Soğuk Savaş döneminde Sovyetlere karşı propaganda aracı olarak kullanılan batı merkezli radyolarda Azerbaycan'a yönelik başlayan Azerbaycan Türkçesi'ndeki yayınlar günümüzde de devam etmektedir. Yazarımız: "Prag'dan Özgürlük, Londra'dan BBC, Washington'dan Amerika'nın Sesi radyoları her ne kadar batı güdümlü ve kendi dev-

letlerinin bakış açısıyla Azerbaycan'a yayınlar gerçekleştirirler de, bu aynı zamanda Azerbaycan'ın da uluslararası düzeyde sesi olabilmektedir" (Muharremov, 1999, 175) - diyerek bir değerlendirme yapmaktadır. Buradan da anlaşılıyor ki, AUR kendi ülkesinden yayınlanmasına rağmen zayıf kalmakta ve gelişmiş batılı ülkelerin radyoları bu anlamda üstünlük teşkil etmektedir.

Azerbaycan Uluslararası Radyosu'nun günümüzde etkinliği azalsa da 8 ayrı dilde yurtdışı yayınlarını sürdürmektedir.

Sonuç

Radyonun ortaya çıkışı ve 1920'lerden itibaren hızla yaygınlaşması, bir ülkeden diğer ülke ve ülkelere yönelik yurtdışı radyo yayınlarının başlamasını da beraberinde getirmiştir. 1925'lerden itibaren ulusal sınırları aşarak uluslararası dinleyici kitlesine ulaşan dışa yönelik radyo yayınları çok geçmeden komünizm propagandası yapan Sovyetler Birliği ile kapitalist Batılı ülkeler arasında enformasyon savaşına dönüşmüştür. Bu propaganda yayınları 2. Dünya Savaşı yıllarında ve sonrasında daha da artarak devam etmiştir. Kendi düşünce biçimi ve ideolojisi doğrultusunda diğerlerini etkileme amacıyla yurt dışına siyasi radyo yayınlarını geliştiren ülkelerden komünizmi destekleyenler Sovyetler Birliği liderliğinde, komünizme karşı çıkan kapitalist Batılı ülkeler ise ABD liderliğinde iki ayrı kutupta birleşmişlerdir.

Sovyetler Birliği'nde merkez Moskova Radyosu'nun dışında birliği oluşturan strateji öneme sahip bazı ülkelerden de yabancı dillerde yurt dışına yönelik propaganda yayınları hız kazanmıştır. Bu ülkelerden biri de 70 sene Sovyet yönetimi ile yönetilen Azerbaycan olmuştur.

Özellikle strateji konumlu Türkiye ve İran başta olmakla Doğu ölkelerine yönelik 1941 yılından itibaren yayınlarına başlayan Azerbaycan Uluslararası Radyosu (AUR), 2.Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen Soğuk Savaş döneminde merkez ideolojinin propaganda aracı olarak dış ölkelere yönelik Türkçe, Farsça, Arapça ve Azerbaycan Türkçesinde faaliyet göstermiştir. Merkez radyosunda da olduğu gibi bu radyo yayınlarının (özellikle haber bültenleri) fonksiyonlarından biri de burjuva ideolojisine karşı antipropagandadan ibaret olmuştur. ABD'nin başını çektiği Batı ile SSCB arasında süren, "Enformasyon Savaşı" olarak da nitelendirilen Soğuk Savaş yıllarında AUR, dışa yönelik yayınlarını 1980'lerin sonlarına kadar devam ettirmiştir. Gorbaçov'un ünlü perestrojka (yeniden yapılanma) ve glasnostu (açıklık) ile başlayan değişim sürecini de takiben Sovyetler Bilgi'nin dağılmasından sonra AUR, tam 19 yıldır ki, pek etkin olmasa da sekiz ayrı dilde bağımsız Azerbaycan'ın sesi olarak yayınlarını sürdürmektedir.

Kaynakça

Ahmedov, Nasir (1990). Sesler İçinde. Bakü: Işık Yayınları.

Ahmedov, Nasir (1988). "Yakın ve Orta Doğu Ölkelerine Yönelik Sovyetlerin Dış Siyasi Propagandasının Karakteri ve Temel Prensipleri", Azerbaycan Basını, Televizyonu ve Radyosunun Gelişim Eğilimleri. Bakü: Az. SSC Halk Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Ahmetli, Nasir (2004). Dışa Yönelik Siyasi Propaganda Sisteminde Kitle İletişim Araçları. Bakü: Bakü Üniversitesi Yayınları.

Ahmetli, Nasir (2003). "Azerbaycan Uluslararası Radyosunun Yaranması ve Faaliyeti-

nin İlk Dönemi". Azerbaycan Basını Bugün Dergisi. Sayı: 7.

Alizade, M. Yalçın (1991). Radyo Gazeteciliğinin Temelleri. Bakü: Bakü Devlet Üniversitesi Yayınları.

Alizade, M. Yalçın, Muharremli, M. Gulu (2006). Azerbaycan Efiri (Yayını), Tarih ve Çağdaşlık. Bakü: Nurlan Yayınları.

Cavalier, Jean- Jacques (2004). Dünden Bugüne Medya ve İletişim Teknolojileri. Çev: Mete Çamdereli. İstanbul: Salyangoz Yayınları.

Çerkesov, Büyükağa (1985). Kitle İletişim ve Propaganda Araçlarının Evrensel Terbiyede Rolü. Bakü: Az. SSC "Bilik" Cemiyeti Yayınları.

Giritli, İsmet. Günümüzde Haberleşme ve Bazı Sorunları, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Hudiyev, Nizami (2002). Radyo, Televizyon ve Edebi Dil. Bakü: Azerbaycan Devlet Neşriyatı Yayınları.

Kaypakoglu, Serdar (2004). Küresel Medya ve Kültürel Değişim. İstanbul: Naos Yayınları.

Mattelart, Armand (2001). İletişimin Dünyasallaşması. Çev: Halime Yücel. İstanbul: İletişim Yayınları.

Muharremov, Gulu (1999). Radyo Dalgalarında. Bakü: Azerbaycan Devlet Yayınları.

Rüstemov, A. (1988). "İdeoloji Mücadelede Enformasyon Açıklığı", Azerbaycan Basını, Televizyonu ve Radyosunun Gelişim Eğilimleri. Bakü: Az. SSC Halk Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Veliyev, Mehman (31 Ağustos 2007). "Uluslararası Radyonun Dünya Azerbaycanlılarının Teşkilatlanmasında Rolü". Ekran Efiri Gazetesi. Sayı: 33(2608).